

А. Майдебура,

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ — ВАЖЛИВИЙ АТРИБУТ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ

Аналізуючи сучасні процеси розбудови української державності, не можна залишити поза увагою такий важливий аспект, як державні нагороди України, що є одним з елементів, за допомогою якого державна влада здійснює свій управлінський вплив. В Україні процес побудови системи державних нагород був непротримним і тривалим, супроводжувався низкою труднощів, які віддзеркалюють загальні проблеми державотворення.

Важливо відзначити, що нагороди — це складний, багатогранний суспільно-політичний інститут. Адже не було раніше і не має зараз суспільств, які б не знали нагород. Зародження, становлення та формування інституту нагород відбувалося під впливом об'єктивних умов розвитку людської спільноти. Види і форми, які вони приймали, відрізнялися залежно від етапу розвитку суспільства, не змінювалася лише їх сутність — відзначення і виділення найбільш достойних осіб.

Слід зауважити, що аналіз становлення, розвитку та функціонування державних нагород України, як важливого атрибута державності України та необхідного фактора для ефективного управління державою, став предметом поки що небагатьох досліджень істориків [1] і правознавців [2].

Мета статті — аналіз та характеристика інституту державних нагород як важливого атрибута державності України та елементу, за допомогою якого державна влада здійснює свій управлінський вплив.

Процеси нагородотворення знаходяться у системному зв'язку з процесами державотворення і залежать від конкретних історичних умов. З прийняттям Акта проголошення незалежності 24 серпня 1991 року Україна стала самостійною, суверенною державою,

розвиток якої потребував формування державних інституцій на нових демократичних засадах та відповідного правового закріплення. В цей час питання державних нагород регулювалося Положенням про державні нагороди Української РСР, затвердженим у 1981 році Президією Верховної Ради Української РСР [3]. Відповідно до цього положення, державними нагородами Української РСР визначалися почесні звання Української РСР, Почесна Грамота і Грамота Президії Верховної Ради Української РСР. Повноваженнями з установаження державних нагород Української РСР та відзначення ними була наділена Президія Верховної Ради Української РСР.

Запровадження в Україні інституту Президента, який в системі органів державної влади посідає особливе місце і, за загальною думкою, не уособлює окремого виду державної влади, але бере участь у здійсненні майже всіх загально-визнаних видів влади в межах наданих повноважень [4], призвело до перерозподілу повноважень у сфері державних нагород між ним та Верховною Радою України. Прийнятим Верховною Радою України 5 липня 1991 року Законом України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР» [5] Конституція доповнювалася новою главою 12–1 «Президент Української РСР», відповідно до пункту 9 статті 114–5 якої до повноважень Президента було віднесено нагородження державними нагородами та присвоєння почесних звань. За Верховною Радою України залишилося право на встановлення державних нагород і почесних звань України.

Після переходу повноважень з нагородження державними нагородами від Пре-

зидії Верховної Ради України до Президента України Почесна Грамота Президії Верховної Ради України та Грамота Президії Верховної Ради фактично припинили своє існування. Останні укази Президії Верховної Ради України про нагородження державними нагородами, в тому числі Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України та Грамотою Президії Верховної Ради України, датуються груднем 1991 року. Надалі тільки Президент України присвоював почесні звання, хоча офіційно Положення про державні нагороди Української РСР змін не зазнало. Таке становище, на нашу думку, можна пояснити тим, що Почесна Грамота Президії Верховної Ради України та Грамота Президії Верховної Ради України, як це впливало з їх назв, персоніфікували собою нагороди Верховної Ради України. Відповідно, в умовах проголошеного принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову ці нагороди стали ототожнюватися лише з однією з гілок влади — законодавчою.

Отже, нагородний «інструментарій» збіднів, оскільки залишився лише один вид нагород — почесні звання. У зв'язку з цим постало питання побудови нового нагородного законодавства, що розглядалося владою як одне з першочергових завдань державного будівництва. Вже 3 січня 1992 року Президією Верховної Ради України була утворена Комісія Президії Верховної Ради України у питаннях заснування державних нагород України [6], на яку покладалося завдання з внесення пропозиції про заснування державних нагород України. До складу Комісії увійшли вчені, спеціалісти з геральдики, юристи, державні діячі, народні депутати України.

Комісією була розроблена Концепція державних нагород України, згідно з якою державними нагородами України могли бути ордени, медалі, почесні звання України, державні премії України. Також були запропоновані альтернативні варіанти: ордени, медалі, почесні звання; ордени, медалі; ордени, хрести, медалі; ордени, медалі, президентські відзнаки. Відзначення державними нагородами громадян, відповідно до Кон-

цепції, повинно було здійснюватися за видатні заслуги у розбудові української державності, відродженні духовності народу, національної культури і традицій, зміцнення економічної могутності держави, поліпшенні добробуту людей. Зазначена Концепція була покладена в основу проектів закону про державні нагороди України та постанови Верховної Ради України про державні нагороди України.

Четвертого травня 1993 року на розгляд Верховної Ради України було винесено проект постанови Верховної Ради України «Про державні нагороди України». Відповідно до цього проекту, державними нагородами України могли бути ордени, медалі, почесні звання України, державні премії України. Передбачалося заснувати орден — найвищу державну нагороду — для нагородження за виняткові заслуги перед Україною, її народом; орден для нагородження за видатні заслуги у різних сферах діяльності; орден для нагородження за визначні заслуги у зміцненні обороноздатності країни, захисті її суверенітету, конституційних прав і свобод громадян; орден для нагородження за благодійну діяльність, милосердя; медаль для нагородження за самовіддані дії при виконанні військового, службового і громадянського обов'язку; медаль для нагородження за заслуги в охороні державного кордону; медаль для нагородження за заслуги у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; медаль для нагородження за виховання дітей. Для кожної з нагород пропонувалися декілька варіантів назв. Пропонувалося встановити почесне звання України — заслужений працівник України. В кожному конкретному випадку нагородження почесним званням заслужений працівник України пропонувалося конкретизувати сферу, у якій відзначається громадянин. Також проектом передбачалося встановлення конкретних державних премій. Розгляд цього питання Верховною Радою України пройшов у напруженій атмосфері, викликавши багато суперечливих точок зору, іноді цілком полярних. Але проект постанови все ж був прийнятий у першому читанні [7], та подальшого розвитку, на жаль, не мав.

Встановлення в Україні інституту президентства створило підстави для започаткування ще однієї форми вищих нагород держави — відзнак Президента України. Правові підстави для заснування відзнак Президента України з'явилися у лютому 1992 року, після прийняття Закону України «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» [8], згідно з яким Президент України набув права засновувати президентські відзнаки та нагороджувати ними.

З ініціативою про створення президентської відзнаки на початку 1992 року виступив відділ нагород Адміністрації Президента України [9], при цьому спочатку планувалося, що це буде Почесна Грамота Президента України, до якої буде додаватися нагрудний знак. У процесі роботи концепція нагороди змінилася і на перше місце вийшов нагрудний знак.

Почесна відзнака Президента України була заснована указом Президента України від 18 серпня 1992 року [10], згідно з яким нагородження Почесною відзнакою Президента України повинно було здійснюватися за особисті заслуги у розбудові суверенної, демократичної держави, розвитку економіки, науки і культури України, за активну миротворчу, благодійну, милосердну, громадську діяльність. Будь-який громадянин України, заслуги якого відповідали вимогам Положення про Почесну відзнаку Президента України, міг бути відзначений цією нагородою. Встановлювалося, що нагородження Почесною відзнакою проводиться, як правило, щорічно напередодні Дня Незалежності України. За рішенням Президента України нагородження могло бути проведено і в інший час. Повторного нагородження Почесною відзнакою Президента України не передбачалося.

Для повсякденного носіння передбачався так званий фрачний варіант Почесної відзнаки, що являв мініатюру Почесної відзнаки Президента України. Таким нововведенням в Україні була започаткована традиція, яка в подальшому отримала продовження при встановленні інших

нагород, — використовувати для повсякденного носіння мініатюру нагороди.

Почесна відзнака Президента України стала вагомою і поважною в державі нагородою. Цьому сприяла виважена політика щодо нагородження нею. Так, станом на 1 квітня 1996 року Почесною відзнакою Президента України було відзначено лише 366 осіб.

З введенням поста Президента і конституційним наданням йому права нагородження державними нагородами та президентськими відзнаками обов'язок з організації нагородної справи перейшов до Президента. У зв'язку з цим Президент України, утворюючи наприкінці 1991 року Адміністрацію Президента України, в її структурі утворив і відділ нагород, який повинен був здійснювати усю технічну роботу з підготовки проектів документів щодо нагородження. Раніше цю роботу виконував відділ нагород Президії Верховної Ради УРСР. Крім цього, Президент України утворив Комісію по державних нагородах України при Президентові України, затвердив персональний склад та Положення про неї [11]. За своїм статусом Комісія була постійно діючим дорадчим органом при Президентові України. На неї покладался попередній розгляд клопотань про відзначення державними нагородами України та відзнаками Президента України, про позбавлення державних нагород та відзнак Президента України, про поновлення у правах на нагороди, видачу дублікатів нагород і нагородних документів замість втрачених. Комісія повинна була опікуватися організацією роботи із здійснення контролю за дотриманням законодавства про державні нагороди України та відзнаки Президента України, вивченням і узагальненням нагородної практики, розглядати листи і скарги з питань застосування законодавства про державні нагороди України та відзнаки Президента України.

Отже, в цей період Верховною Радою України хоча і було визначено конституційні засади функціонування державних нагород України та відзнак Президента України, однак діяльність з формування нового нагородного законодавства, у

своїй завершальній стадії, результативною не була. Таким чином, в ситуації, що склалася на той час, Президент був змушений зробити крок у напрямку побудови системи президентських відзнак, які фактично стали виконувати роль державних нагород.

Наприкінці 1994 року Президент оновив персональний склад Комісії по державних нагородах при Президентові України, призначив її головою Д. В. Табачника та затвердив нове Положення про Комісію. Аналізуючи подальші процеси у сфері нагородотворення, можна зробити висновок, що персональні зміни у складі Комісії по державних нагородах при Президентові України стали одним з головних рушіїв нововведень у сфері нагород.

Протягом кількох років Президентом встановлюються цілий ряд президентських відзнак: ордени князя Ярослава Мудрого (1995), Богдана Хмельницького (1995), «За мужність» (1996), «За заслуги» (1996), княгині Ольги (1997), медалі «За військову службу Україні» (1996), «За бездоганну службу» (1996), «Захиснику Вітчизни» (1999), відзнака «Іменна вогнепальна зброя» (1995) тощо.

Стан суспільних відносин потребував також і нових форм відзначення громадян, тому Президент України запровадив такі відзнаки, як «Герой України» (1998), Почесна Грамота Президента України за активну благодійницьку діяльність у гуманітарній сфері (1999), почесне звання «Заслужений лісівник України» (1999) та почесне звання «Заслужений працівник соціальної сфери України» (1999).

Необхідно зазначити, що активний розвиток інституту президентських відзнак не припинив спроб щодо розробки відповідного законопроекту про державні нагороди, а з прийняттям у 1996 році нової Конституції України це питання стало ще більш актуальним. Отже, Президентом була створена якісна та досить цілісна система відзнак, якими можна було нагороджувати громадян за заслуги практично у всіх сферах суспільного життя. Саме це дало змогу покласти систему президентських відзнак в основу системи державних нагород Укра-

їни, визначеної Законом України «Про державні нагороди України», прийнятим Верховною Радою України 16 березня 2000 року. Цей закон є базовим для формування та розвитку суспільних відносин у сфері функціонування державних нагород в Україні і піднімає рівень її правового регулювання на новий щабель (докладніше про закон дивись [12]).

Важливо зауважити, що у законодавчому та юридично-науковому обігу термін «державні нагороди» вживається відносно недавно. Зокрема, у законодавстві Української РСР термін «державні нагороди України» був уперше вжитий в указі Президії Верховної Ради Української РСР від 7 травня 1981 року «Про затвердження Положення про державні нагороди Української РСР». У Положенні закріплювалося, що державними нагородами Української РСР є почесні звання Української РСР, Почесна Грамота і Грамота Президії Верховної Ради Української РСР.

Відповідно до Положення, почесні звання Української РСР присвоювалися за «особливі заслуги у господарському і соціально-культурному будівництві, зміцненні оборонної могутності країни, комуністичному вихованні трудящих, за високу професійну майстерність та активну участь у громадському житті». Почесною Грамотою і Грамотою Президії Верховної Ради УРСР могли бути нагороджені громадяни СРСР, а також підприємства, об'єднання, установи та організації, райони, міста, селища і села за успіхи в розвитку народного господарства, науки і культури, народної освіти, охорони здоров'я, у державній і громадській діяльності, комуністичному вихованні трудящих та військовій частині за високі показники у бойовій і політичній підготовці».

Без сумніву, факт вживання терміна «державні нагороди» у законодавстві Української РСР є наслідком його введення у законодавчий обіг Союзу РСР, що було зроблено трохи раніше, а саме у 1979 році, після затвердження указом Президії Верховної Ради СРСР загального положення про ордени, медалі і почесні звання СРСР, ст. 1 якого встанов-

лювалося, що «ордени, медалі і почесні звання СРСР є державними нагородами СРСР за особливі заслуги в комуністичному будівництві, захисті соціалістичної Вітчизни, а також за інші особливі заслуги перед Радянською державою».

Однією з причин появи у законодавстві колишнього СРСР терміна «державні нагороди» можна визначити ускладнення, обумовлене розвитком системи вищих нагород держави, що призвело до об'єктивної потреби в узагальнюючому понятті, яке б увібрало в себе весь нагородний інструментарій, та віддзеркалило статус цих нагород саме як найвищих нагород держави.

Слід зазначити, що на найвищому законодавчому рівні, у конституціях як СРСР, так і Української РСР та інших радянських республіках, термін «державні нагороди» не вживався. Проте його було закріплено практично в усіх нових конституціях країн колишніх республік СРСР, а Конституції Узбекистану, Туркменістану і Молдови містять як сам термін «державні нагороди», так одночасно і терміни «ордени», «медалі».

Прийнята у 1996 році нова Конституція України закріпила, що державні нагороди встановлюються виключно законами України (п. 5 ч. 2 ст. 92), на Президента України покладені повноваження з нагородження державними нагородами, а також йому надано право встановлювати президентські відзнаки та нагороджувати ними (п. 25 ст. 106).

Відповідно до Закону України «Про державні нагороди України», державні нагороди України — вища форма відзначення громадян за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною.

Законом установлені такі види державних нагород: Звання Герой України; орден; медаль; відзнака «Іменна вогнепальна зброя»; почесне звання України; Державна премія України; президентська відзнака.

На сьогодні, відповідно до вказаного закону, встановлено 8 орденів: Свобо-

ди, князя Ярослава Мудрого I–V ступенів, «За заслуги» I–III ступенів, Богдана Хмельницького I–III ступенів, «За мужність» I–III ступенів, княгині Ольги I–III ступенів, Данила Галицького, «За доблесну шахтарську працю» I–III ступенів; чотири медалі: «За військову службу Україні», «За бездоганну службу» I–III ступенів, «Захиснику Вітчизни», «За врятоване життя»; відзнака «Іменна вогнепальна зброя» являє собою пістолет «ФОРТ-12»; 41 почесне звання, при цьому побудова системи почесних звань передбачає встановлення почесних звань двох ступенів — «Заслужений» та «Народний» як більш високий ступінь, чотири почесні звання — «Заслужений артист України», «Заслужений архітектор України», «Заслужений вчитель України», «Заслужений художник України», мають більш високий ступінь, відповідно, «Народний артист України», «Народний архітектор України», «Народний вчитель України» та «Народний художник України»; п'ять державних премій: Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки, Державна премія України в галузі архітектури, Державна премія України імені Олександра Довженка, Державна премія України в галузі освіти; чотири президентські відзнаки: медаль «За працю і звитягу», ювілейна медаль «60 років визволення України від фашистських загарбників», Хрест Івана Мазепи, ювілейна медаль «20 років незалежності України».

Важливим є те, що остання за часом із встановлених державних нагород — відзнака Президента України ювілейна медаль «20 років незалежності України» — установа наприкінці травня 2011 року для нагородження громадян з нагоди 20-ї річниці незалежності України за значний особистий внесок у становлення незалежності України, утвердження її суверенітету та зміцнення міжнародного авторитету, заслуги у державотворчій, соціально-економічній і громадсько-політичній діяльності, сумлінне та бездоганне служіння українському народу [13].

У практичній площині державні нагороди України, на наш погляд, виконують

такі основні функції, як — політична, стимулююча, ідеологічна, соціальна. Суть цих функцій зводиться до наступного.

Політична — державні нагороди є одним з елементів, за допомогою якого державна влада здійснює свій управлінський вплив. Державні нагороди виступають у своєму матеріальному прояві як атрибут державної влади. Політична функція державних нагород, на наш погляд, може виявлятися лише за умови, що держава володіє необхідним обсягом суверенітету, тобто здатністю самостійно і незалежно здійснювати власні завдання, функції і повноваження на своїй території та за її межами у міжнародному спілкуванні.

Стимулююча — державні нагороди, являючи собою вищу форму відзначення громадян, виступають як спонукальний мотив до продуктивної, суспільно корисної праці, оскільки нагородження ними є для людей бажаним результатом оцінки державою їх трудової та творчої активності. Публічне визнання, схвалення, позитивна оцінка діяльності — потужний засіб впливу на психологічний стан людини.

Ідеологічна — духовний вплив на суспільну свідомість, який спрямований як на формування, так і на зміцнення у суспільстві позитивних для влади моделей поведінки громадян. Доводячи до широкого загалу інформацію про вчинки, досягнення та здобутки осіб, які були відзначені державними нагородами, держава формує громадську думку про вірність та необхідність таких дій, їх корисність для країни.

Соціальна — держава, відзначаючи конкретну людину державною нагородою, в офіційній формі виявляє шану до неї за її творчу, самовіддану працю, героїчний вчинок. Відбувається процес, так би мовити, «олюднення» держави. Можна сказати, що держава такими своїми діями фактично вступає у діалог з людиною.

Крім перерахованих вище основних функцій державних нагород, можна відмітити ще декілька неосновних функцій, зокрема, символічну та дипломатичну. Символічна функція полягає в тому, що нагородотворча практика допускає існу-

вання таких нагород, які самі по собі не свідчать про якісь заслуги особи, а надаються, так би мовити, до посади. За традицією, це одна з найвищих нагород країни, що покладається на президента як главу держави. Дипломатична функція полягає в тому, що відзначення державними нагородами офіційних осіб іноземних держав традиційно використовується державами при міжнародному спілкуванні як елемент дипломатичного протоколу. Як правило, для цього використовуються або найбільш престижні нагороди, або вищі ступені орденів.

Отже, наведене вище свідчить, що державні нагороди є важливим атрибутом державності України. На сьогоднішня система державних нагород України сформована, однак її розвиток і удосконалення тривають.

Ключові слова: держава, державна влада, державні нагороди, державність, нагородне законодавство.

У статті аналізується та характеризується питання державних нагород як важливого атрибуту державності України та елементу, за допомогою якого державна влада здійснює свій управлінський вплив.

В статті аналізуються і характеризуються питання державних нагород, як важливого атрибуту державності України, а також елемент, с помощью которого государственная власть осуществляет свое управленческое влияние.

The article deals with the analysis and description of the state awards as an important Ukrainian attribute statehood and an element, by means of which the state power exercises its administrative influence.

Література

1. Відзнаки Президента України: Ордени, медалі, нагородна зброя : [фотоальбом] / авт.-упоряд.: М. П. Більблоцький, В. Й. Бузало, В. М. Куценко, В. М. Литвин, В. П. Рябокони. — К. : Мистецтво, 1999; Українська фалеристика: З історії нагородної спадщини. У 2 кн. / Д. Табачник, В. Бузало, В. Во-

ронін [та ін.]. — К.: Либідь, 2004. — Кн. 1; Табачник Д. Державні нагороди — не тільки атрибут державності / Д. Табачник // Віче. — 1995. — № 6. — С. 110–122; Фалеристика. Рассказы об орденах, крестах, медалях / Болгов В. В., Чепак В. П., Чепак Г. Д. — К.: Украинская академия геральдики, товарного знака и логотипа, 2005. — 160 с.; Золотые звезды Героев. Современные ордена и медали Украины, России, Белоруссии / Болгов В. В., Чепак В. П., Чепак Г. Д. — К.: Украинская академия геральдики, товарного знака и логотипа, 2006. — 240 с.; Нагороди України: історія, факти, документи: у 3 т. / [Д. Табачник (керівник авторського колективу), І. Безгін, В. Бузало та ін.]. — К.: Українознавство, фірма «ARC — Ukraine», 1996. — Т. 3. — 424 с.

2. Заїка В. В. Відмінність державних нагород від інших видів нагородження / В. В. Заїка // Держава і право: зб. наук. пр. Серія «Юридичні і політичні науки». — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — 2008. — Вип. 40. — С. 160–168; Коритько Д. Г. Нагородне право: стан дослідження проблематики / Д. Г. Коритько // Держава і право: зб. наук. пр. Серія «Юридичні і політичні науки». — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — 2009. — Випуск 44. — С. 82–88; Коритько Д. Г. Нагородна практика в Україні: юридичний аналіз основних понять / Д. Г. Коритько // Форум права. — 2010. — № 3. — С. 206–215; Майдебура А. М. Реформування нагородної системи України / А. М. Майдебура // Юридический вестник. — 1998. — № 1. — 69–72; Майдебура А. М. Конституційно-правові основи нагородної справи в Україні / А. М. Майдебура // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція. Матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. Жовтень — 2000. — О.: Юрид. л-ра, 2001. — С. 231–237; Майдебура А. М. Становлення і розвиток нагородного права України / А. М. Майдебура // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукр. наук. конф., 18–19 квітня 2008 р. — О.: Фенікс, 2008. — С. 171–173.

3. Про затвердження Положення про державні нагороди Української РСР: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 7.05.1981 // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1981. — № 20. — Ст. 290.

4. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи //

За ред. Ю. С. Шемшученка: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. — С. 113.

5. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон України від 5.07.1991 № 1293-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 33. — Ст. 445.

6. Про Комісію Президії Верховної Ради України у питаннях заснування державних нагород України: Постанова Президії Верховної Ради України від 3.01.1992 № 2029-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 17. — Ст. 212.

7. Про проект Постанови Верховної Ради України про державні нагороди України: Постанова Верховної Ради України від 4.05.1993 № 3169-XII // Закони, постанови та інші акти, прийняті Верховною Радою України на сьомій сесії: лютий — травень 1993, ч. 1, с. 238.

8. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України: Закон України від 14.02.1992 № 2113-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 20. — Ст. 271.

9. Бузало В. Й. Почесна відзнака Президента України / В. Й. Бузало // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. — Львів, 1994. — С. 13–16.

10. Про заснування Почесної відзнаки Президента України: Указ Президента України від 18.08.1992 № 418 // Голос України. — 1992. — 20.08.92 № 158.

11. Про Комісію по державних нагородах при Президенті України: Указ Президента України від 1.04.1992 № 207 // Збірник Указів Президента України. — 1992, квіт. — черв. — С. 6–8.

12. Майдебура А. М. Державні нагороди в світлі Закону України «Про державні нагороди України» / А. М. Майдебура // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Випуск 12. — Одеса. — «Юридична література» — 2001. — С. 251–257.

13. Про встановлення відзнаки Президента України — ювілейної медалі «20 років незалежності України»: Указ Президента України від 30.05.2011 № 615/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 42. — Ст. 1713.